

MOISE SORA NOAC — UN CĂRTURAR TRANSILVĂNEAN MAI PUȚIN CUNOSCUT

DE
VIOREL FAUR

Alături de personalitățile cunoscute ale culturii românilor transilvăneni din veacul trecut este imperios necesar să așezăm acele figuri de cărturari care au străduit într-un quasi-anonimat pentru idealul comun al unității și emancipării de sub dominația străină. Evident, printr-o raportare adecvată la adevăr, fiind dăunătoare apologia gratuită, care naște incertitudini și incomodează formularea unei cât mai exacte judecăți de valoare asupra contribuției aduse de aceștia la crearea unui climat propice emulației, ca și în ce privește difuzarea într-un mediu receptiv a ideilor care frământau populația românească. Acestora li se asociază, fără îndoială, cărturarul Moise Sora Noac, despre care s-a scris prea puțin și cu referire specială la activitatea sa literară. Cea mai avizată apreciere asupra activității sale o formulează George Em. Marica în studiul monografic despre „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*”, situându-l în epocă și semnalându-i diversitatea preocupărilor, care ar fi mărturisit tendințe enciclopedice, desigur la un nivel modest însă specifice intelectualilor de-atunci, care „erau solicitați pretutindeni”, pentru că „trebuiau multe urnite”¹. Se constituiau, atunci, începuturile unor activități culturale în diferite domenii, fiind atât de utili pentru aceasta intelectualii cu vocație de animatori, care să difuzeze cultura în cele mai obscure așezări. Moise Sora Noac poate fi considerat ca ilustrativ pentru o asemenea etapă istorică, de deschidere a unor perspective noi, prin consumarea unor mari eforturi umane.

Din datele biografice reconstituite de dr. Márki Sándor² rezultă că Moise Sora Noac a urmat cursurile Seminarului unit din Oradea, func-

¹ George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică, cu un studiu introductiv*, Editura pentru literatură, București, 1969, p. 30.

² Márki Sándor, *Bihari román irók*, Nagyvarad, 1881, p. 28.

tionînd inițial în Auşeu, locul de origine al fraţilor Roman (Alexandru şi Iosif, acesta din urmă activînd întreaga-i viaţă în Bihor), apoi în Oradea şi Fiziş, după care este numit notar al districtului Arduşat din comitatul Satu Mare³. S-a format în spiritul ideilor epocii luminilor, care se impuseseră şi în viaţa culturală a oraşului Oradea, prin strădaniile episcopului Samuil Vulcan, gazda binevoitoare a lui Gheorghe Şincai şi sprijinitorul lui Petru Maior. De aceea, se constată încă de la cele dintîi manifestări ale sale un interes sporit faţă de istorie, care — prin cărţile corifeilor şi manuscrisele rămase de la aceştia în posesiunea cărturarului Vulcan — furniza argumentele necesare susţinerii cauzei unei populaţii neîndreptăţite şi fără acces la viaţa politică. Afirmarea noastră nu este o simplă consideraţie teoretică, neîntemeiată pe un argument documentar. Aducem în sprijinul ei un citat dintr-o scrisoare a lui M. S. Noac către George Bariţiu, cu care a întreţinut un strîns şi eficient contact, colaborînd de fapt la „foile” acestuia. „Începutul nostru — reflectează el, pe urmele lui Petru Maior — a fi din Romani quei vestiţi mult laudatul Maior ne-au aretat, şi dupo iel alţi cu dovede nemai invinse”, astfel că există un răspuns avizat dat celor care încearcă să arunce umbre asupra originii poporului român. Nu înseamnă însă că trebuie să se rezume la ceea ce au făcut înaintaşii, ci este de datoria sa să cultive adevărurile referitoare la nobila origine a poporului român. A găsit şi o modalitate. Aceea de a alcătui o „Istoriintia despre inceputul Romanilor”, compusă din trei părţi, folosind în acest scop texte din autorii latini „Livie, Eutropie, Floru, Suetonie şi Minutol”, pe care le-a studiat atîta cît i-au permis „starile (d)impregjur”⁴. Capitolele acesteia au fost: I. cucerirea Troiei; II. fondarea Romei; III. consolidarea puterii romanilor sub cei şapte regi. A adăugat şi o prezentare a similitudinilor limbii române şi italiene, fiind depistate „1 200 cuvinte” asemănătoare, ceea ce demonstra apropierea dintre ele. M. S. Noac intenţionase a-şi tipări manuscrisul la Buda, însă neavînd „mod de a plati” editarea, se adresează lui George Bariţiu, solicitîndu-i sprijinul în această direcţie. Renunţă — în favorul „Foi pentru minte” şi „Gazetei de Transilvania” — la orice beneficii, mulţumindu-se cu cîteva exemplare⁵. Propunerea n-a putut fi primită de Bariţiu, care nu dispunea nici el de mijloace materiale, în eventualitatea unui risc financiar. Prin urmare, lucrarea istorică — pe care n-am reuşit să o descoperim în vreo arhivă şi, deci, nu o putem analiza sub raportul valorii conţinutului — a lui M. S. Noac, redactată la finele deceniului trei al veacului al XIX-lea, a fost — îndeosebi prin concepţia autorului — un product caracteristic al epocii luminilor, important prin intermedierea accesului la marii istorici latini.

³ Vasile Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene*, Editura ziarului „Tribuna Ardealului”, 1944, p. 102—103

⁴ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Ms. rom. 1000, fila 1. Scrisoarea este datată: 24 octombrie/5 noiembrie 1839.

⁵ *Ibidem*.

Cultura clasică a lui M. S. Noac este evidentă și în preocupările sale literare, el publicînd atît creații originale, fără nici o valoare estetică, precum și traduceri din poezii antichității romane, care s-au bucurat de o mai bună primire din partea aceluiași redactor al foilor transilvănene. În 1839 apare deja, sub semnătura sa, o transpunere din latină a elegiei a șasea din „*Tristele*” lui Ovidiu⁶. Neîndoindu-l, M. S. Noac urma pilda lui Demetriu Meciuc, care se încumetase să traducă, printre primii în această parte a țării, versuri din „*Ars amandi*”⁷ a lui Ovidiu. Se pare că Noac deține prioritatea în ce privește traducerea operei lui Virgiliu⁸. În 22 iunie 1845 se întorcea din „*calatoria în lucrul virgilian facuta pone la Viena*”⁹ (subl. ns.), după ce-i trimisese, în februarie, lui Barițiu, probabil spre publicare, o mostră din traducerea făcută pînă atunci. Este vorba de „*Ecloga a II-a*” din „*Eneida*” lui Virgiliu, din care s-a păstrat textul respectiv. Oferim, spre edificare, o strofă:

„Koridon păstor de mult pe Alexie îl amasă
 Cel formos, și drag la Domn, speranță nu-i mai rămasă
 Numai întră fagi înalți cu vîrvuri de frunze dese
 Venind, cîntă cu amar, vorbe mai ne înțelese”¹⁰.

M. S. Noac menționează că va accepta „orice observare” de la „literați(i) Nației”, desigur pentru corijarea formală a versurilor, pe care ar fi dorit să le tipărească, bineînțeles dacă se afla vreun mecenat¹¹. Făcea apel în acest sens la Barițiu, care avea posibilitatea de a da publicității faptul. O nouă experiență a lui M. S. Noac care n-a ajuns la finalitatea scontată. În ianuarie 1851 era înserată în „*Foia pentru minte*” o notiță despre „*Manuscrise(le) românești cu litere avitice*” (latine) primite de la acesta de către redactor. Chiar la început figurează „*Opurile lui Virgiliu, traduse în versuri albe, cu stilu poeticu de Moise Sora Noacu*”¹². Nici după 16 ani de la moartea sa, traducerea nu apăruse într-un volum separat, ceea ce-l determină pe Ioan Buteanu, care avea în posesie manuscrisul, să-l roage pe Barițiu ca să-l publice în „*cutareva foia romana*”¹³. Reținem un paragraf din

⁶ „*Foae pentru Minte, Anima și Literatura*”, 1839, nr. 17 (24aprilie), p. 135—136.

⁷ Manuscrisul se află în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R., filiala Cluj, provenit fiind din vechea Bibliotecă a Episcopiei greco-catolice din Oradea. O curiozitate: a fost scris în oglindă, pentru a nu fi la îndemîna oricui posibilitatea descifrării lui.

⁸ Profesorul beiușean Ioan Buteanu, ajuns și director al gimnaziului superior „*Samuil Vulcan*” din localitate, afirmă — într-o scrisoare către George Barițiu (din 2 octombrie 1879) — că i-a parvenit „*antaia traducere a opurilor lui Virgiliu*”, datorată lui M. S. Noac (Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1008, fila 339).

⁹ Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1000, fila 4. Scrisoarea din 2 iulie 1845 către George Barițiu.

¹⁰ *Ibidem*, fila 16.

¹¹ *Ibidem*, fila 17.

¹² „*Foae pentru minte, inimă și literatură*”, 1851, nr. 4, p. 31—32.

¹³ Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1008, filele 339—340.

corespondența ce însoțea manuscrisul, fiindcă el certifică existența unor contacte culturale cu românii de dincolo de munți: „Vitregita-
tea templului nu permise, ca fructulu laborei sale — pote de decenii
— se lu depuna pre altariulu multu iubitei sale natiuni; — unu fructu,
care ca unicu in fielulu seu merita și merită și adi tota atentiunea și
apretierea dein partea Românului, și pentru care la tempulu seu s'a fostu
promisu dein Bucuresci 100 de galbeni”¹⁴ (subl. ns.). Iată o informație,
cu adevărat, surprinzătoare și a cărei exactitate n-o putem verifica.
Inclinăm să o acceptăm ca valabilă, deoarece nu este singura mărturie
— în cazul lui M. S. Noac — a legăturilor acestuia cu Moldova
și Țara Românească. În 1843, M. S. Noac reușește să tipărească o
„Carte de rugăciuni” — despre care Alexandru Gavra publică o lau-
dativă „Înștiințare literară” în „Foaia pentru minte”¹⁵ — cu o dedi-
cație (pe 200 de exemplare) pentru mitropolitul Moldovei, Meletie.
A și expediat pe adresa acestuia exemplarele menționate dar care au
fost „reținute la Hermanstadt de Franz Schochterus”¹⁶. Interesant este
însă motivul pentru care Noac dedică sus-zisa carte tocmai mitropoli-
tului ieșean. În momentul când se instalase mitropolitul Meletie — îi
povestește el lui Barițiu (din Oradea, la 2 martie 1846) —, Noac se
afla „intr'o Societate mare, în quare era vorba și despre cultura lim-
bei nostre in principate; noi toți fiind invinși despre aquea che in prin-
cipate... cultivare(a) limbei s'ar mana cu quelu mai mare zelu, et qui-
dem în parte literelor avitice”¹⁷. La consiliul mai multora, Noac se
decide să trimită nu numai școlilor militare a regimentelor românești
cartea respectivă, ci și mitropolitului — cu ocazia „intronării sale” —,
pentru ca și în acest fel să „se arete zelu nostru (al transilvănenilor
— n.a.) catra literele avitice și se se latiasca cetire(a) acelora și la
irați(i) Moldoveni... ”¹⁸. Deci, o pledoarie implicită pentru introduce-
rea alfabetului latin în locul celui chirilic. De altfel, M. S. Noac este
unul din colaboratorii foilor lui Barițiu ce scrie aproape exclusiv cu
aceste caractere, care au substituit lent și sigur pe cele chirilice, so-
cotite „ruginite” și neconcordante cu limba poporului român, a cărei
descendență latină era adesea invocată ca argumentul cel mai peremp-
toriu. Prin urmare, Noac trebuie inclus acelor intelectuali de provin-
cie care au militat pentru scoaterea din uz, în toate cele trei țări ro-
mâne, a literelor chirilice, care nu mai corespundeau tendințelor de
restituire a momentelor și fenomenelor unui trecut punctat de fapte

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Anul 1843, nr. 29 (19 iulie), p. 230—231. Alexandru Gavra face câteva preci-
zări notabile: cartea tipărită la Buda de Noac nu este „întoarsă de pro alte limbi,
ci adevărat originală”, fiind „înțelepțește lucrată și pentru aceea tuturor românilor
recomandabilă”. El atrage atenția celor interesați din principatele române că „bucu-
ros va primi”, fără a pretinde — deci — nici o răsplată orice comenzi de la ei.

¹⁶ Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1000, fila 3.

¹⁷ *Ibidem*, fila 6.

¹⁸ *Ibidem*.

memorabile, adevărate repere în devenirea, nu lipsită de dificultăți, a poporului român. M. S. Noac citea și răspîdea „*Curierul de ambele sexe*” în părțile sătmărene, după cum reiese din propria-i scrisoare din 26 februarie 1874, în care îl înștiința pe Barițiu că a primit „unu paquetu” cu „patru exemplare” din acesta, pentru a le da „la locul lor”, adică la abonați¹⁹. Cu cîțiva ani mai tîrziu, îi adresa aceluiași rugămintea de a-i procura „*Magazinul istoric* a d. Laureanu, precum și *Istoria Romanilor*”²⁰. Se atestă, în acest fel, aspecte ale unității noastre culturale, care merită a fi relevate.

Trăind în mediul rural, Noac este — ca și D. Meciuc, a cărui „*Poemă a munților Beiușului*” (scrisă în 1816) a rămas spre tipărire, problemă rezolvată abia după 1848, cînd a fost inclusă în „*Diorile Bihorului*”, almanahul literar al „lepturiștilor” orădeni — receptiv la sensurile adînci ale creației populare. El face parte dintre culegătorii de folclor, pe care s-a străduit să-l rețină nealterat. Am descoperit un asemenea product popular, „împărtășit” de Noac lui Barițiu, tocmai pentru a-l da publicității. Este intitulat „*Hori di pă Someș*”²¹, din care redăm mai jos două strofe:

*„Venit-au carte crăiască, cuc
Nemeși s'arăduiască, cuc, cuc, cuc, cuc, cuc,
D'am un drăguț tinerel, cuc
Mă tem c'a merge și iel, cuc, ...*

*Domne maică! Ce l'aș face?
Că mie de tot îmi place.
Face-l'aș un măr gutii,
Pune-l'aș la căpătii,
Da mă tem c'a putrezi
Și pria rău mi'oi bănu!*”²².

Cititor asiduu și constant al publicațiilor lui Barițiu — avea, de altfel, colecția aproape completă²³ din „*Foaie pentru minte*” și „*Gazeta de Transilvania*” pe anii 1839—1851 (îi lipseau doar cîte un număr din fiecare) —, M. S. Noac a fost, totodată, un fervent susținător al lui Barițiu în ce privește cîștigarea de „prenumeranți” pentru acestea, în nord-vestul țării. El a deținut „*onorea de colectant*” pînă la finele

¹⁹ *Ibidem*, fila 13. Noac i le ceruse lui Barițiu, care intermedia difuzarea în Transilvania a publicației românești, încă din 12 decembrie 1846, achitînd prețul lor (Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1000, fila 9).

²⁰ *Ibidem*, fila 24. Se referă la „*Istoria românilor*” de August Treboniu Laurian.

²¹ *Idem*, Ms. rom. 987, fila 46.

²² *Ibidem*.

²³ *Idem*, Ms. rom. 1000, fila 24.

anului 1846, cînd aceasta este incredințată de Barițiu lui Ioan Munteanu, o altă figură a vieții culturale transilvănene. Luînd act de „gel-nica sa degradare” din postura amintită, M. S. Noac se simte dator a-l preveni pe Barițiu că el a lucrat ireproșabil pentru asigurarea abonatilor necesari și nu înțelege care a fost rațiunea substituirii sale. Iată mărturisirea ce i-o face lui Barițiu și care conține informații de neignorată: „Sciind che eu atît pentru cunoscere Gazettei quot și pentru îndemnare la prenumerare pentru densa, și la cărțile intrinsa faimate²⁴ și publicate n-am crutiast ostelena, da niqne spese, *strabatut'am partile Szatmarului de anche și Maramureșul pone la Szigeth*, acolo nu audise de faima Gazettei pono nu le-am scos(-o) din buzunariu și le-am aretat-o (*precum și la Baia Mare*), qui daca au picat sementia intra maracini sêu pe pétra quine e de vină?”²⁵. Buna lui credință nu merita, firește, a fi pusă la îndoială. El rămîne totuși același pasionat lector al „Gazetei de Transilvania”. Datorită unei împrejurări tragice, M. S. Noac n-a putut parcurge, în mod curent, publicația respectivă, de la 18 octombrie 1848 și pînă în februarie 1850. O reală satisfacție i-a produs — declară el — reprimirea „Gazetei”: „Dioa de eri (să fie 19 februarie? — n.a.) îmi va fi serbatore naciunala, . . . qua dioa in quare cu mare dor și arsa sete oftata Gazeta îmi veni la mana, crede-me che cu lacrimi de bucurie am cetit-o, . . . , *nu mi-ar fi nici o avuție a lumei queștigat atata bucurie, quot Foitiile naciunale* . . .”²⁶ (subl. ns.). Prin mijlocirea acestui caz, ne putem da mai bine seama ce au însemnat pentru intelectualitatea satelor românești din Transilvania foile lui Barițiu, a căror zilnică lectură era hrana lor spirituală și mijlocul de informare despre întîmplările cotidiene.

În această perioadă din activitatea sa, care anticipează anul revoluționar 1848, M. S. Noac se afirmă ca un om de cultură cu preocupări multiple — dintre care unele au rămas în anonimat —, fără a se releva însă, în mod convingător, în vreun domeniu cultural. George Barițiu l-a apreciat, desigur, folosindu-se de serviciile sale, avînd toată încrederea în priceperea și promptitudinea sa. Moise Sora Noac face parte din pleiada de modești cărturari provinciali, deveniți colaboratori interesanți ai foilor brașovene și care au contribuit la extinderea culturii în așezările cele mai îndepărtate, ca niște adevărați luminători ai satelor. Prin consecvență și tenacitate, M. S. Noac ilustrează tipul de animator cultural local, întîlnit mai frecvent în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cînd fenomenul cultural capătă o mai largă cuprindere socială.

²⁴ Spre pildă, la 4 mai 1845 confirmă primirea a 17 exemplare din „*Macrobiotica*” lui Pavel Vasici, pe care le-a expediat solicitanților (Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1000, fila 3).

²⁵ Biblioteca Academiei R.S.R., Ms. rom. 1000, fila 11.

²⁶ *Ibidem*, fila 22.

**MOISE SORA NOAC — EIN WENIG BEKANNT
SIEBENBURGISCH GELEHRTE**

— *Zusammenfassung* —

Der Verfasser der Arbeit, wiederherstellt die Tätigkeit des Gelehrte Moise Sora Noac, die Tätigkeit, die in die vorausgehende Jahrzehnten dem Jahre 1843 entfaltet sich.

Der Verfasser verwert die Auskünfte aus den unbekanntem Dokumenten oder aus den Artikel der rumänische Presse aus Siebenbürgen. Er demonstriert, an die Grundlage den vielen Unsprungen, dass Moise Sora Noac hat sich für kulturelle Hochhebung der rumänische Bevölkerung aus dem Österreich beschäftigt.